

liberalizm

üzerine soruşturma

SİNAN CANAN
BİLAL SAMBUR
BAHADIR AKIN

Soruşturma Soruları

1. Liberalizm denince ne anlıyorsunuz?
2. Liberalizmin siyasi ve iktisadi tezahürleri hakkında ne söylenebilir? Bunlar birbiriyle nasıl bir ilişki içindedir?
3. İslam ile liberalizm arasındaki ilişkileri nasıl değerlendiriyorsunuz? Bu iki olgu birbirinin zıddı mıdır, alternatifi mi, tamamlayıcısı mı?
4. Sizce liberalizm Türkiye'nin bugünkü sorunlarına çözüm getirebilir mi?
5. Batının gelişmişliği ya da refahı ile Doğu'nun (bu arada İslam dünyasının) görece geri kalmışlığı veya yoksulluğunu açıklamada liberalizmin bir rolü var mıdır?
6. Sizce Müslüman ülkelerde liberal görüşler, partiler veya programların tutunma ve köksalma şansı var mıdır?

SİNAN CANAN

Yrd. Doç. Dr., Fiziolog, Başkent Üniversitesi Tıp Fakültesi

1. Liberalizm bence, özellikle insanların teşebbüs, düşünce, inanç, ifade gibi temel hak ve özgürlüklerini garanti altına almayı öngören bir düşünce sistemidir. Liberalizm başlığı altında çok farklı fikirler bulunmakla birlikte, genel olarak benim özgürlükçü ve çoğulcu yaklaşımları tanımlamak için uygun gördüğüm bir terimdir. Bu terimin de kimler tarafından hangi bağlamlarda kullanıldığını gördükçe, kavramsal afaziye¹ kurban gitmiş sözcüklerden birisi olduğunu düşünmeden edemiyorum. Benim düşünce yapımından çok farklı görüşlere sahip kişilerin de kendilerini liberal, hatta liberteryen olarak tanımladığını görmüşlüğüm vardır; o yüzden ben yukarıdaki tanımları biraz öznel görüyorum.

2. Bu tezahürlerin birbirini doğurur ve destekler nitelikte olduklarını düşünüyorum. Zira iktisadi alanda liberal yaklaşımlar, Türkiye’de yakın tarihte örneğini bolca gördüğümüz gibi, tek başına ilerleme sağlayamıyor. Yönetici ve kamuoyu zihninde liberal eğilimler oturmadığı takdirde, liberal iktisadi girişimler beyhude çabalar olarak kalıyor. Bütün kurumların felsefe birliği olmadan belli bir mefkurede ilerlemek söz konusu olamıyor (Liberal bir hükümet, tutucu bir oligarşiyle karşı karşıya ise özellikle).

3. Liberalizmi İslam’ın eksik bir tezahürü olarak yorumluyorum. Liberalizmin insani eksiklikleri İslam ile tamamlandığında, mükemmele yakın ve modern dünyaya uygun yepyeni bir sistem inşa edilebileceğini düşünüyorum (teşebbüs hürriyetinin yanında diğer kamalık; zekat müessesesi gibi ilavelerle örneğin). Elbette bunlar kanun ve tüzükle sağlanacak şeyler olmayıp, insan topluluklarının tekâmül düzeyleri ile ilgili olarak kendiliğinden baskın çıkacak yahut hiç arzı endam etmeyecek davranış biçimleri olabilir. Gelişen bir toplumun bence liberalizm-İslam uyumu içerisinde yükselmesi çok kazançlı sonuçlar doğurabilir.

4. Büyük oranda evet. Tek başına yeterli olmasa da, çözüm için gereken sağlıklı düşünsel vasatın oluşmasına katkı sağlayacağı açıktır. Ayrıca bizim toplumumuzun üç büyük derdi olan “cehalet,” “ayrımcılık” ve “fakirlik” kıskacından çıkışta liberal görüş ve

politikaların önemli katkılarının olacağını düşünüyorum. Türkiye gibi öz-zenginlikleri yüksek bir memlekette böylesine bir yaklaşım uzun vadede faydadan başka bir sonuç sağlamayacaktır düşüncesindeyim.

5. Liberalizm bana, Batı’da bir saikten çok bir sonuç olarak görünüyor. Refahın artışı ile birlikte kaynakların bollaşması, liberal görüşlerin hakim olabileceği toplumsal vasatı bir şekilde oluşturuyor. Türkiye’nin de zenginleşme sürecinde ilerleyebilmesi halinde benzer bir sistemin kendiliğinden kurulacağını ve askeri-bürokratik kontrolün kendiliğinden doğal mecrasına çekileceğini düşünüyorum (Bkz. A. Yalçınkaya’nın “Ekenomiye gündemde tutup irticayı unutturuyorlar” sözü!)

Bu terimin de kimler tarafından hangi bağlamlarda kullanıldığını gördükçe, kavramsal afaziye kurban gitmiş sözcüklerden birisi olduğunu düşünmeden edemiyorum. Benim düşünce yapımından çok farklı görüşlere sahip kişilerin de kendilerini liberal, hatta liberteryen olarak tanımladığını görmüşlüğüm vardır; o yüzden ben yukarıdaki tanımları biraz öznel görüyorum.

6. Vardır; yeter ki şimdiye değin birçok davranışımızda olduğu gibi ithal ve basmakalıp olmasın. Zira bu topraklarda “yerli” olan her şeyin, yerli olduğu nispette tutunma ve köklenme şansı vardır... Liberalizmin de yerel ihtiyaçlara yanıt verebilen, binlerce yıllık birikimimizle zenginleştirilmiş bir “Türkiye versiyonu” hem bize, hem de dünyaya çok şeyler katabilecektir inancındayım...

BİLAL SAMBUR

Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

1. Liberalizm, temelde bireysel özgürlüğü esas alan siyasi doktrinin adıdır. Hukukun üstünlüğü, özel mülkiyet, ifade özgürlüğü ve serbest ticaret liberal düşüncenin olmazlarıdır. Liberalizm, bireysel özgürlükler başta olmak üzere, ifade özgürlüğünü, özel mülkiyeti, serbest ticareti ve insan haklarını korumak için ilkeli bir şekilde sansüre, yasakla-

ra, kısıtlamalara ve devletin ekonomik hayatın bir aktörü olmasına karşı çıkar. Başkalarına zarar vermediği sürece her bireyin kendisine özgü ideal ve ihtiyaçları tatmin edecek ve kendisini mutlu edecek yaşam tarzını aramakta, tercih etmekte, değiştirmek ve yaşamakta özgür olduğu düşüncesi, liberal felsefenin dayandığı temel eksenidir.

Liberal düşünce, insanın kendini algılaması konusunda radikal bir paradigma değişikliğini temsil etmektedir. Yüzyıllarca insan, kendisinin siyasi otorite için yani devlet için var olduğunu düşündü. Başka bir ifade ile insan, siyasi otoriteyi kendisinin meşruluk ve varlık sebebi olarak algılıyordu. Liberal düşünce, bu algılamanın temelde yanlış olduğunu, bunun temel bir kölelik biçiminden başka bir şey olmadığını, bu düşünce biçiminin tersine çevrilmesi gerektiğini savunmaktadır. Devletin insanın üstünde

Liberal iktisadi doktrin, ekonomik hayatta aç-gözlülüğü teşvik etmek yerine, başkalarına zarar vermeden insanların kendi kazançlarının peşinde gitmesinin meşruluğunu ve imkânını ortaya koymaktadır.

bir otorite olmadığını ortaya koyan özgürlükçü düşünce, bireyin hak ve özgürlüklerinin doğal bir şekilde var olduğunu, devlet denilen kurumun yapay bir şekilde ortaya çıktığını savunmaktadır. Başka bir ifade ile hak ve özgürlüklere sahip onurlu bir varlık olarak insan asıldır, devlet ise yapay bir kurumdur. Bu anlayış, devleti meşruiyet kaynağı olmaktan çıkarmakta, devletin yerine insanı ikame etmektedir. Devlet, otoritesini ve gücünü bireysel hak ve özgürlükler lehine sınırlandırdığı sürece meşru olarak kabul edilebilir, temel hak ve özgürlüklere yapılan keyfi müdahaleler devlet otoritesini gayr-i meşru hale getirmektedir. Kısacası liberalizm, insanı onur, özgürlük ve hak sahibi bir varlık olarak gören, onun hak ve özgürlüklerini her şeyin önüne koyan, özgürlükçü ve çoğulcu düşünce biçiminin adıdır.

2. Liberalizmi “siyasi” ve “iktisadi” şeklinde ikiye ayırma eğilimine yaygın bir şekilde rastlamak müm-

kündür. Bu ayırımın bir sonucu olarak çoğu kimse, iktisadi liberalizmi benimseyebileceğini, ancak siyasi liberalizme hayır diyebileceğini düşünmektedir. Ben şahsen özgürlükçü düşünceyi siyasi ve iktisadi şeklinde ayırmıyorum ya da kendimi “iktisadi açıdan liberal, siyasi açıdan illiberal” ya da tersi olabilecek şekilde tanımlamıyorum. Böyle bir ayırımın sağlıklı olduğunu düşünmüyorum. Liberalizm, hem siyaseti hem iktisadi içinde barındıran özgürlükçü bir sistemdir. Siyasi hayatın özgür olabilmesi için iktisadi hayatın da özgür olması gerekmektedir. Liberal açıdan siyasi ve iktisadi alanın birbiriyle olan ilişkisini şu şekilde açıklamak mümkündür.

Hayat, özgürlük ve mülkiyet, liberal düşüncenin dayandığı üç temel özgürlük kategorisidir. İnsan, yaşamını devam ettirmek için, akıl başta olmak üzere bütün yeteneklerini kullanmak zorundadır. İnsanın kendi çalışma, çaba ve yetenekleriyle elde ettiği bütün kazanımlar ona aittir ve onun özel mülkiyetidir. İnsanın, hem özel hem ekonomik hayatında diğerleriyle olan ilişkilerini belirlemede temel ilke, karşılıklı rıza prensibidir. Ekonomik hayatta bireyler, kendilerine ait özel mülkiyeti diğerleriyle belirli bir ücret, kâr ya da kazanç karşılığında mübadele edebilir; karşılıklı rızaya dayalı olarak, birbirleriyle değişik ticari ve ekonomik ilişkilerde bulunabilirler. Liberal iktisadi doktrin, ekonomik hayatta açgözlülüğü teşvik etmek yerine, başkalarına zarar vermeden insanların kendi kazançlarının peşinde gitmesinin meşruluğunu ve imkânını ortaya koymaktadır. Liberal açıdan önemli olan, insan ilişkilerinde başkalarının hayatına, özgürlüğüne ve mülkiyetine zarar verilmemesidir. Kısacası iktisadi liberalizm, piyasaların serbest olması ve mülkiyet haklarının korunması ilkelerine dayanmaktadır.

Piyasaların serbest olması, liberalizm için önemli ama yeterli değildir. Siyasi liberalizm, devlet gücünü bireysel hak ve özgürlüklerle sınırlandırılması gerektiği esasına dayanmaktadır. Özgür bir toplumda mal ve hizmetler piyasalarda serbestçe dolaştığı gibi, fikirlerin, düşüncelerin ve hayat tarzlarının da özgürce yaşanabilmesi gerekmektedir. Devlet, ekonomik hayata müdahale etmemesi gerektiği gibi, insanların düşüncelerine ve yaşam tarzlarına müdahale etmemelidir. Bireylerin özgürlüğünü korumak için devlet gücünün sınırlandırılması gerekmektedir. Bireyler, birbi-

rine zıt farklı değerleri, inançları ve ideolojileri benimseyebilirler. Liberal düşünce, insanın kendisi için düşünme hakkını en kutsal hak olarak görmektedir. Bir başkasının ya da devletin birey adına onun iyiliğini düşünmesini ve dışarıdan ona bir iyi dayatmasını özgürlüğe karşı bulmaktadır. İnsan düşüncesinin dışarıdan kontrol edilmesini reddeden liberal düşünce, insanın akli yeteneklerini kullanarak kendisi için iyi olanın özgürce belirlenmesini, oluşturulmasını, değiştirilmesini ve tercih edilmesini bireye bırakmaktadır. İktisadi liberalizm, piyasaların özgürlüğünü savunduğu gibi, siyasi liberalizm de bireylerin özgür olmasını savunmaktadır. Özgür ve çoğulcu bir toplumda hem siyasi hem ekonomik liberalizm aynı anda var olmalıdır; çünkü özgür bir toplum, sadece serbest piyasalara değil, aynı zamanda özgür bireylere ve zihinlere de çok ihtiyaç duymaktadır.

3. İslam ve liberalizm arasındaki ilişkinin ve ilginin doğasının sağlıklı ve ciddi bir şekilde belirlenmesi önemlidir. Soruyu, İslam ve liberalizmin birbirinin zıddı, alternatifini ya da tamamlayıcısı şeklindeki pozisyonlar olarak sormanın sağlıklı olduğunu düşünüyorum. Modern İslam düşüncesinde İslam ve liberalizm arasındaki ilişkiyi ve ilgiyi problem edinen, Müslüman düşünce ile liberal düşünce arasında yapıcı ve yaratıcı bir iletişime ve etkileşime imkân veren bir tartışma yapılmadığı gibi, böyle bir gelenek de mevcut değildir. Liberal düşünce ile verimli ve üretken bir ilişki kuramayan Müslüman düşüncesinin, kendisini nasyonalizm ve sosyalizm gibi düşüncelerle ilişkilendirmek hattâ onları İslamileştirmek konusunda çok çaba sarfettiği görülmektedir. Liberalizmi emperyalizmle özdeşleştirmek ve İslam ve liberalizmi yan yana getirmemek için her şeyi yapan bazı İslamistlerin, erdemmiş gibi kendilerinden *İslami Solcu* olarak söz etmelerini, bu çabanın bir tezahürü olarak değerlendirebiliriz. Modern Müslüman düşüncesinin, liberal düşünce yerine sosyalizm gibi kolektivist ideolojilerle sarmaş dolaş olması, İslam adına büyük bir talihsizlik olmuştur; çünkü bütünleşmeye yakın bu ilişkiler, İslam'ı sosyalizm tarzı kolektivist bir ideolojiye indirgeme şeklindeki tehlikeli bir eğilimin doğmasına neden olmuştur.

Liberal düşünce geleneğiyle verimli ve yapıcı bir iletişime geçmekte başarısız olan birçok kişi, libera-

lizme hakaret etmeyi, liberalizmle ilgili klişe sosyalist ezberleri tekrarlamayı kendisine dinî bir ödev edinmiş gözükmektedir. İslam adına konuştuğunu ve fikir beyan ettiğini iddia eden ya da bu izlenimi vermeye çalışan birçok kimse, İslam adına liberalizmi ötekileştirmeye çalışmaktadır. İslam adına liberalizmi ötekileştirme stratejisi, Müslüman kesimlerin liberal düşüncenin özgürlük, çoğulculuk, refah ve hukuk değerlerini anlamasının önünde büyük engel oluşturmaktadır.

Devletin birey ve toplum hayatına keyfi olarak müdahale etmemesi, hiçbir din ya da ideoloji lehinde ya da aleyhinde bulunmaması gerekmektedir. Özgür ve çoğulcu bir toplumda, bireylerin seçtiği ve yaşadığı, 'dinler arasında bir din' olarak İslam'a yer vardır. Başka bir ifade ile birinin başladığı yerde diğeri bitmekte, diğerrinin bittiği yerde ise öteki başlamaktadır.

İslam ve liberalizm arasındaki ilişkiyi ve ilgiyi konuşurken ikisi arasındaki nitel farkın unutulmaması lazımdır. Her şeyden önce İslam bir *din*, liberalizm ise bir *ideolojidir*. Bu bağlamda bir din olarak İslam'ın yüzde yüz liberalizmle uyumlu ya da karşıt olması gerekmediği gibi, bir ideoloji olarak liberalizmin de tamamen İslam'a karşıt olması ya da İslam'la aynı olması zorunluluğu yoktur. İslam ve liberalizm arasında bazı açılardan benzerlik ya da farklılık noktaları bulunabilir. Ancak hiçbir benzerlik ya da farklılık, İslam'dan liberalizm, veya anti-liberalizm, ya da liberalizmden İslâm veya anti-İslam çıkartmanın materyali olarak kullanılmamalıdır.

İslam ve liberalizm arasında kurulabilecek şu temel ilişkinin altını çizmek istiyoruz. Liberalizm, illiberal dahi olsa toplumda birbirinden farklı değişik yaşam tarzlarının, dinlerin, ahlâk felsefelerinin ve ideolojilerinin barış içerisinde ve birbirlerine zarar vermeyecek şekilde yaşamasını sağlayan özgür ve çoğulcu bir toplum yapısına imkân veren ve koruyan bir siyasi yapıyı hedeflemektedir. Devletin birey ve toplum hayatına keyfi olarak müdahale etmemesi, hiçbir din ya da ideoloji lehinde ya da aleyhinde bu-

lunmaması gerekmektedir. Liberalizm, hiçbir şekilde belirli bir dini ya da ideolojiyi topluma ya da bireylere dayatmamaktadır. Din, değer ve ideoloji konusundaki seçimi tamamen bireye ve topluma bırakmaktadır. Özgür ve çoğulcu bir toplumda, bireylerin seçtiği ve yaşadığı, 'dinler arasında bir din' olarak İslam'a yer vardır. İslam, çoğulcu ve özgür toplumun bir unsuru olarak kendisine yaşam alanı bulabilir. Liberalizmin topluma müdahale etmeyip değer, din ve ideoloji çoğulculuğunu ve özgürlüğünü savunduğu yerden sonra İslam, bireylerin ve isteyen toplum kesimlerinin anlam ve değer dünyalarındaki ideal ve ihtiyaçları karşılayan bir din olarak devreye girmektedir. Başka bir ifade ile birinin başladığı yerde diğeri bitmekte, diğerrinin bittiği yerde ise öteki başlamaktadır.

Hayatımızın devletleştirilmesi, Türkiye'nin temel sorunudur. Din ve inanç özgürlüğü, insan hakları, Kürt sorunu, Alevilik sorunu, sivil anayasa, militarizm ve vesayet rejimi gibi ülkemizin devasa sorunları, hayatımızın devletleştirilmesinin değişik tezahürlerinden başka bir şey değildirler.

4. Türkiye gibi sorunları çok karmaşık ve köklü olan bir ülkenin bütün sorunlarının çözümünü liberalizmden beklemek çok gereksiz ve abartı bir düşünce biçimi olur. Ancak Türkiye'nin bugünkü sorunlarının kökünde var olan temel neden belirlendiğinde, liberal düşüncenin bu sorunların çözümü yolundaki hayati önemi ortaya çıkmış olacaktır. Türkiye'nin bugünkü sorunlarının temelinde devlet vardır. Devlet, ülkemizde her sorunun kaynağı ve sorunun kendisi haline gelmiş bulunmaktadır. Mevcut devlet organizasyonu, bireyi ve toplumu yaratmayı, kontrol etmeyi ve ona müdahaleyi kendisinin en doğal hakkı olarak gören bir anlayışla inşa edilmiştir. Bu anlayış çerçevesinde devlet bize kendi resmi ideolojisini en doğru olarak dayatmakta, inanç konusunda bize neyin hak olduğunu göstermeye kalkmakta, temel hak ve özgürlüklerimizi kısıtlamakta ve ortadan kaldırmaktadır. Bireysel ve toplumsal düzeyde devletin rolünün olmadığı hiçbir alan bulunmamaktadır. Hayatımızın devletleştirilmesi, Türkiye'nin temel soru-

nudur. Din ve inanç özgürlüğü, insan hakları, Kürt sorunu, Alevilik sorunu, sivil anayasa, militarizm ve vesayet rejimi gibi ülkemizin devasa sorunları, hayatımızın devletleştirilmesinin değişik tezahürlerinden başka bir şey değildirler. Devlet, birey ve toplumun kendisi için var olduğunu düşünmekte ve onları kontrol etmekten vazgeçmeyeceği yönünde güçlü bir mücadele vermektedir. Devletin illiberal şekilde inşası, Türkiye'nin temel sorunudur. Liberalizm ise devlete birey ve toplumu kontrol edemeyeceğini, bireyin ve toplumun devleti kontrol edip yönetmesi gerektiğini söylemekte, devlet otoritesinin birey ve toplum lehine kısıtlanmasını savunmaktadır. Başka bir ifade ile liberalizm, devlete 'devletin bireyi ve toplumu olamayacağını' ancak 'birey ve toplumun devletin' meşruluğundan söz edilebileceğini söylemektedir. Devlet kurumunun liberal hukuk, özgürlük ve çoğulculuk anlayışı çerçevesinde yeniden inşa edilmesi, Türkiye'nin birçok problemini çözüm yoluna koyacak ve ülkemizin normalleşmesini sağlayacaktır.

5. Bu soru üzerinde ciddi olarak düşünülmesi ve konunun çok yönlü olarak ortaya konması gerektiğini düşünüyorum. Cevabı kolay olmayan bu soru üzerinde genel anlamda bir gözlemlerde bulunmak istiyorum. Dünya ölçeğine baktığımızda ekonomik açıdan gelişmiş, refah düzeyi yüksek ülkelerin liberal demokrasiyle yönetilen ülkeler olduğu görülmektedir. Ülkelerin özgürlüklerle ilgili yasaklayıcı uygulamaları arttıkça, ekonomik refah ve gelişmede gerileme olduğunu söyleyebiliriz. Doğu ve İslam ülkelerinin büyük bölümü, otoriter ve totaliter rejimler tarafından yönetilmektedir. Liberal demokrasi, bu ülkelere çok yabancı bir olgudur. Bir özgürlük rejimi kurma konusunda başarısız olan Doğu ve Müslüman dünyanın otoriter, totaliter ve militarist rejimleri, nüfuslarına sefalet, baskı ve zulümden başka bir şey vermemektedirler.

Özgürlük ve refah arasında çok yakın bir ilişki olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Çünkü liberalizm, özgürlükleri siyasi ve iktisadi şeklinde yapay bir ayırma tabii tutmamaktadır. Refah ve gelişme için ülkenin hem iktisadi, hem hukuki, hem de siyasi açıdan liberal olması lâzımdır. Liberalizm, bireyi esas aldığından bireye ait olan zenginliği yani özel mülkiyetin güvenceye alınmasını ve bir değer olmasını ku-

rumsallaştırmaktadır. Doğu ve Müslüman ülkelerde birey üzerinde yeterince düşünülmediği gibi, özel mülkiyetin önem ve değeri de yeterince kavranılmamış durumdadır. Müslüman ülkelerde, insanların özel mülkiyetleri her an dışarıdan müdahalelere açıktır.

İkinci olarak, liberal demokrasinin hakim olduğu ülkelerde, ekonomi dâhil her alanda bireyin girişimde bulunmasına, yeni teşebbüslerde bulunmasına ve hep yeninin peşinde olmasına imkan vardır. Ancak otoriter ve totaliter rejimlerle idare edilen Doğulu ve Müslüman ülkelerde devletin uyguladığı baskılar, müdahaleler ve yasaklar bireylerin girişimci ve yaratıcı potansiyelini köreltmekte, onları devlete bağımlı kişiler haline getirmektedir. Refahın gelişmesi ve yoksulluğun ortadan kaldırılması, ancak yeni zenginliklerin yaratılmasıyla mümkündür. Refah seviyesi yüksek ülkelerde, var olan zenginliğin dağıtılmasını tartışmak yerine, bireylerin yeni zenginlikler yaratması teşvik edilmektedir. Doğulu ve Müslüman ülkelerin girişimci kapasiteleri köreltilmiş vatandaşlarına yönelik yapılan *sosyal adalet* adı altında var olan pastanın devlet tarafından dağıtılması şeklindeki propaganda sürekli yapılmakta ve bu propaganda girişimciliği daha da zayıflatmaktadır.

Üçüncü olarak, liberal demokrasiyle yönetilen ülkelerde, birey ve toplum kendisini devletin bir uzantısı olarak düşünmemektedir. Doğu ve Müslüman ülkelerde insan ve toplum, devletin bir uzantısı durumuna düşürülmüştür. Devlet, toplum ve birey üzerinde en üstün otorite olarak kutsandığı gibi, toplum da gelenek, ulus ve din etrafında çok tutucu bağlar geliştirmektedir. Devlete, geleneğe, tarihe ve kültüre karşı eleştirel bir tavır takınarak birey için özerk ve özgür bir alanın nasıl yaratılacağı sorusu ciddi bir şekilde gündeme getirilmemektedir. Değişim ve yenilik, Doğulu ve Müslüman toplumlarda çok zor olmaktadır. Muhafazakârlık ve tutuculuk, Doğulu ve Müslüman toplumların hayatı statik bir süreç değil, dinamik ve yaratıcı, her an yeni sürprizlere gebe, sonu olmayan bir macera olarak algılamalarının önünde engel oluşturmaktadır.

6. Liberal düşünce, sadece Batıya özgü olan ve orada gerçekleşebilecek bir düşünce sistemi değildir. Liberalizmi Batıyla sınırlayan kültüralist ve özcü bir yaklaşım doğru değildir. Bireysel hak ve özgürlük-

ler, özel mülkiyet, çoğulculuk, devletin sınırlanması ve liberal demokrasi gibi liberal değer ve düşünceler, bütün insan topluluklarının ihtiyaç duyduğu değerlerdir. Hiçbir insan, esareti özgürlüğe, sefaleti refaha ve baskıyı hukuka tercih etmez.

Müslüman ülkelerde özgürlüğe, refaha ve demokrasiye büyük bir talep vardır. Değişim ve demokrasi kavramları, Müslüman dünyayı bugün en çok heyecanlandıran kavramlardır, çünkü değişim ve demokrasi talebi bu toplumlarda özgürlük talebini ifade etmektedir. İslam dünyasında güçlü bir demokrasi, hukuk ve özgürlük talebi olmasına rağmen, Müslüman toplumlar bu taleplerinin aksine hep Sosyalizm, Nasyonalizm, despotizm ve İslamizm gibi baskıcı ideolojilerin hâkim olduğu illiberal ve totaliter rejimlere mahkûm edilmektedirler. Bu, Müslüman dünyanın dramıdır.

İslam dünyasında güçlü bir demokrasi, hukuk ve özgürlük talebi olmasına rağmen, Müslüman toplumlar bu taleplerinin aksine hep Sosyalizm, Nasyonalizm, despotizm ve İslamizm gibi baskıcı ideolojilerin hâkim olduğu illiberal ve totaliter rejimlere mahkûm edilmektedirler.

Müslümanların özgürlüğe olan açlığı çoğu zaman İslam adına bastırılmaya çalışılmakta ve liberalizmin Müslüman zihninin doğal bir parçası haline gelmemesi için zihin iğfal şebekeleri çok yönlü çalışmaktadır. İslam adına konuşmayı ve insanlara nasıl bir İslam'a inanmaları gerektiğini söyleme hakkını kendi tekellerinde gören entelektüel cunta, ısrarla liberalizmin Batıya ait olduğunu, onun İslam'ın ilkeleleri ve Müslüman toplumların gerçekliğiyle bağdaşmadığını propaganda ederek liberalizme karşı çok ciddi bir savaş vermektedir. Bu anti-liberal retorik, Müslümanlara bir çeşit 'öğretilmiş çaresizlik'lerini meşrulaştırmaktan başka bir işe yaramamaktadır, çünkü bu tür söylemler, Müslüman toplumlarda özgürlüğe çok güçlü bir inancın gelişmesinin önünü kapatmaktadır. Müslüman ülkelerde insanlar, büyük bir tutkuyla ve aşkla özgürlüğe bağlanmamakta, kolaylıkla hak ve özgürlüklerinden değişik gerekçelerle vazgeçebilmektedirler.

İslam dünyasında özgürlüğe olan inanç çok zayıf olmasına rağmen, değişik Müslüman ülkelerde liberal fikirlerden etkilenen değişik hareketlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Liberal düşünceden etkilenen hareketler olarak şunlar göze çarpmaktadır: Al-Qalam-Güney Afrika, An-Nahdha-Tunus, Center for the Study of Islam and Democracy-ABD, Claremont Main Road Mosque-Güney Afrika, Etudes Musulmanes-Fransa, Free-Minds-Suudi Arabistan, Ikatan Cendekiawan Muslim Se-Indonesia (ICMI)-Endonezya, International Center for Islam and Pluralism (ICIP)- Endonezya, Islam21-İngiltere, Islamic Intellectual Forum-ABD, Karamah: Muslim Women

Temel İslâmi kaynaklarda neredeyse saf piyasacı, özel mülkiyeti merkeze alan, mübadeleyi teşvik edip yücelten bir yapı söz konusudur. Bireyin temel haklarının korunması, özgürlüğün ibadetler için dahi şart koşulması, kişilerin bireysel eylemlerinden sorumlu olması vs. pek tabii İslâmın son derece liberal yorumlanabileceği anlamına gelir.

Lawyers for Human Rights-ABD, Liberal Islam Network-Endonezya, Liberation Movement of Iran-İran, Liberty for Muslim World-İngiltere, Minaret Institute of Freedom-ABD, Nahdlatul Ulama-Endonezya, Progressive Dawoodi Bohras-Hindistan, ve Umma Partisi-Sudan. Liberal sıfatıyla anılan belli başlı Müslüman düşünür ve entellektüeller ise şunlardır: Raşit Gannuşi-Tunus, Chandra Muzaffer-Malezya, Muhammed Talbi- Tunus, Muhammet Arkun-Fransa, Abdülkerim Süruş-İran, Parwez Mansur-İsveç, Abdurrahman Vahit-Endonezya, Muktedir Han-ABD, Enver İbrahim-Malezya, Ali Asgar Enjiner-Hindistan.

Liberal sıfatıyla anılan bu kişi ve kurumlara baktığımızda onlar, liberalizmi siyasi ve iktisadi doktrin olarak savundukları için liberal olarak nitelenmektedirler. Liberal olarak nitelenen bu kurum ve kişiler, İslam'da kadının konumu, ifade özgürlüğünün genişlemesi, geleneksel fıkıh ve şeriat anlayışının eleştirilmesi, Kur'an ve Sünnetin nasıl anlaşıl-

ması gerektiği gibi konularla ilgilenmektedirler. Bunların liberal olarak nitelenmesinin nedeni, onların literalist [lafızcı], tradisyonalist [gelenekçi] ve religyönist [dinci] fikir ve hareketleri eleştirmeleridir. Bunların gündeminde liberalizm, temel gündem olarak bulunmamaktadır. Örneğin devletin kendisini problem olarak gören, totaliteryenizm ve otoriteryenizm sorununu tartışan liberal bir teori İslam dünyasında gelişmiş değildir. İslam dünyasında liberal düşünce geleneğini ciddi olarak okumuş, kendisini o gelenek içerisinde olgunlaştırmış ve o çerçevede İslam dünyasının bugünkü durumunu kavrayan ve kavramsallaştıran bir düşünce çizgisine çok ihtiyaç vardır. İslam dünyasında liberal hareketlerin yer bulmasından önce bu coğrafyada özgürlüğe olan inancın ve aşkın vazgeçilmez bir tutku düzeyinde kök salması ve gelişmesi gerekmektedir.

BAHADİR AKIN

Prof. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İşletme Bölümü

1. Genel anlamda anonim, muğlak, kolektif varlıklara karşı bireyi önceleyen, bunlara karşı ferdin haklarına vurgu yapan bir anlayış düşünüyorum. Böyle bir anlayış doğal olarak bireyin devlete karşı koruma altında olan birtakım haklara sahip olmasını gerektirir. Devlet müdahalesinden uzak bir ifade hürriyeti ve iş yapmayı kolaylaştırıcı adil kurallar içinde ekonomik serbestiyet, liberalizmin vazgeçilmez unsurlarıdır. Liberalizmin yaygın yanlış kanaatlerin aksine başıboşluk, başkalarına zarar verme hürriyeti değil, insan haklarını temel alan birtakım dokunulmaz özgürlükler çerçevesinde şekillenen kurallara bağlılık, fırsat eşitliği, genel anlamda bir adalet fikri içerdiğine inanıyorum.

2. İktisadi liberalizm, kurallar çerçevesinde bireyin özgürce mülk edinebilmesi, bu mülk üzerinde tasarruf hakkını kullanabilmesi, mübadele edebilmesi, devletin iktisadi işlerden uzak durması, fiyatların belirlenmesine müdahil olmaması gibi temeller etrafında şekillenirken, siyasi liberalizm bireysel hak ve özgürlükleri garanti altına alan bir hukuk sistemi öngörür. Genel olarak siyasi liberalizmin, yani bireyin haklarının hukukun üstünlüğü çerçevesinde korunmasının, iktisadi liberalizm için önemli olduğu dü-

şünülebilir. Diğer taraftan bugün çeşitli gerekçelerle mülkiyet, mübadele gibi ekonomik özgürlüklerin, demokratik yönetim altındaki ülkelerde kısıtlanmaları gerçeğine bakıldığında, iktisadi özgürlüklerin daha güçlü şekilde savunulmasının çok daha önemli olduğuna inanıyorum.

3. Liberalizmin bireyi devlete karşı koruyan ve ekonomik hayata devletin en az müdahalesini öngören bir anlayış olduğunu düşündüğümüzde, İslam dininin vazettiği temel ilkeleriyle büyük ölçüde paralellik gösterdiğini söylemek yanlış olmaz. Temel İslami kaynaklarda neredeyse saf piyasacı, özel mülkiyeti merkeze alan, mübadeleyi teşvik edip yücelten bir yapı söz konusudur. Bireyin temel haklarının korunması, özgürlüğün ibadetler için dahi şart koşulması, kişilerin bireysel eylemlerinden sorumlu olması vs. pek tabii İslâm'ın son derece liberal yorumlanabileceği anlamına gelir. Sosyal refah devleti yahut sosyalizmde olduğu gibi, İslâm'ın devletin bireylere yönelik ekonomik anlamda bir müdahale öngörmediği, bu yöndeki yorumların yanıltıcı olduğu kesindir.

Diğer taraftan liberalizm, bireyin toplum karşısında ezilmemesi çerçevesinde dine dayalı kolektif baskıları da kabul etmeyecektir. Dolayısıyla İslam dininin çeşitli siyasi yorumlar ile "devletleşerek" bireyi temel özgürlükler alanında kısıtlayıcı yaptırımlar getirmesinin bir liberal tarafından kabul edilmesi mümkün değildir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken şey, karşı çıkılanın İslâm değil, onun kolektif ve sapkın bir yorumu olmasıdır.

4. Devletin ekonomiye doğrudan ve dolaylı müdahaleleri, ifade özgürlüğü alanındaki ciddi kısıtlamalar, bağımsız girişimcilik yeteneğini bir türlü kazanamamış, sürekli devletle iç içe, teşvik ve desteklerle faaliyetini sürdürebilen iş çevrelerinin varlığı, eğitim sisteminin katılığı, resmi ideolojinin hayatın her alanında dokunulmaz bir mahiyet arz etmesi, hukuk alanındaki adaletsizlikler, yargının tarafsızlık ve bağımsızlık sorunları, askerî ve bürokratik vesayet vs. düşünüldüğünde, liberal fikirlerin toplumca benimsenmesinin mutlaka önemli kazanımlar sağlayacağı aşikardır.

5. Doğu dünyası, ekonomi ve fikir alanında özgürlükleri arttırdığında halk daha mutlu ve müreffeh ya-

şamıştır. Bunun tarihi örnekleri mevcuttur. Doğu veya Batı fark etmez, ne zaman despotlar ekonomik özgürlükleri, fikir ve ifade hürriyetini kısıtlamışsa orada zenginlik azalmış, insanların huzuru kaçmıştır. Liberalizm, hürriyet, fakirliğe değil, zenginliğe sebebiyet verir.

6. Mutlaka vardır, insanoğlu hürriyete karşı çıkmaz; yeter ki liberalizm karşıtı yoğun devletçi propagandalara karşı makul bilgilendirme imkânı bulunabilsin. Türkiye'de bir asırlık demokrasi mücadelesinde halk çoğunlukla serbestiyet taraftarlarına destek vermiştir. ■

Diğer taraftan liberalizm bireyin toplum karşısında ezilmemesi çerçevesinde dine dayalı kolektif baskıları da kabul etmeyecektir. Dolayısıyla İslam dininin çeşitli siyasi yorumlar ile "devletleşerek" bireyi temel özgürlükler alanında kısıtlayıcı yaptırımlar getirmesinin bir liberal tarafından kabul edilmesi mümkün değildir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken şey, karşı çıkılanın İslâm değil, onun kolektif ve sapkın bir yorumu olmasıdır.

dipnot

- ¹ Söz yitimi, anlam bulanıklığı, kavramın çarpıtılması sonucu bir iletişim aracı olmaktan çıkması. (Ed.)